

AFRİKA TOPLULUKLARINDA TABİAT KÜLTÜ VE TABİİ UNSURLARA ATFEDİLEN GÜÇLER Hammet ARSLAN*

Özet

Tabiat, canlı ve cansız varlıkların hepsini ihtiva eder. İnsanlık tarihinde hemen hemen her dinde ve kültürde tabii unsurlara büyük önem atfedildiği dikkati çekmektedir. Onların bir takım yüce güçlere sahip olduğuna inanılmıştır. Bu durum bir takım tabiat kültlerinin oluşmasına neden olmuştur. Afrika topluluklarında da tabiat kültlerine rastlanmaktadır. Afrika topluluklarında gök, güneş, ay, toprak, su, dağ, taş, ağaç, hayvan gibi varlıklara bir takım güçler atfedilmiştir. Dolayısıyla bu tabii unsurlar bir kült haline gelmiştir. Bu çalışmamızda, Afrika kıtasında yaygın olan tabiat kültlerini ve tabii unsurlara atfedilen güçleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Tabiat, Kült, Güç, Ruh

THE CULT OF NATURE AND POWERS ATTRIBUTED TO NATURAL ELEMENTS IN THE AFRICAN COMMUNITIES

Abstract

Nature contains all of the living and inanimate beings. It is noteworthy that in human history, great importance is attached to natural elements in almost every religion and culture. It was believed that they had some supreme powers. This has led to the formation of some natural cults. The cults of nature are also found in African communities. In African communities, a number of forces have been attributed to beings such as sky, sun, moon, earth, water, mountain, stone, tree, animal etc. So these natural elements have become a cult. In this work we will try to deal the cults of nature that are common in Africa and the powers attributed to natural elements.

Key Words: Africa, Nature, Cult, Power, Spirit

Giriş

Bu çalışmada ele alacağımız biçimiyle, tabiat için kullanılan bir diğer sözcük 'doğa'dır. Doğa kelimesi Türkçe sözlükte "kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Biz de 'tabiat kültürleri'² ifadesiyle, Afrika topluluklarının hayatında önemli rollere sahip canlı ve cansız varlıklar çerçevesinde oluşan başlıca inanış ve uygulamaları kastetmekteyiz. Tabiat kültürlerinin önemli bir yönünü insanların

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD Öğretim Üyesi, hammet.arslan@deu.edu.tr.

¹ Genel Türkçe Sözlük, "Doğa", Türk Dil Kurumu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a15e1ea0a2d22.57082162 Erişim Tarihi: 22/11/2017.

² Genel Türkçe Sözlük, "Kült", Türk Dil Kurumu. Kült kavramı sözlükte "yerel özellikler taşıyan dinî törenler" şeklinde açıklanmaktadır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a22de3063efb3.31256571 Erişim Tarihi: 02/12/2017.

tabii unsurlara yönelik inançları ve bunların sahip olduğu doğaüstü güçler oluşturmaktadır. Ayrıca insanların tabii varlıklara yönelik tutum ve davranışları da bu bağlamda ele alınabilir.

Genel olarak tabiat, beşeri kontrolün ötesinde bütün varlıkları kapsayan fiziki dünyadır. Tabiat dini bir bakış açısıyla kutsalın tezahürü olarak görülebilir. Tabiat sayesinde farklı varlık biçimleri kendilerini dini bir imge biçiminde gösterir. Başlıca tabii unsurlar arasında yer alan gök, güneş, ay, toprak, su, ağaç ve hayvan, beşeri tecrübeleri aşan gerçeklikleri sembolize edebilir. Dinlerde ve kültürlerde tabiat, insanlığın varlığı ve mutluluğuna yönelik ilişkilerin temelinde yer almıştır. Bu ilişkinin çoğunlukla tapınma, adanma veya aşırı saygı ve hürmet şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Tabiatın değeri ve işlevi, somut alanının ötesine geçerek kutsalın gizemli kısımlarına kadar gider. İnsan böylece fiziki âlemdeki güçleri daha iyi anlama yönünde adımlar atmaktadır.³

İnsanların yanı sıra hayvanların ve bitkilerin de bir takım manevi güçlere sahip olabileceği kabul edilir. Ancak hayvanlar ve bitkilerde bulunan manevi güçlerin insanların bulduğu güç kadar etkili olmadığı varsayılır.⁴ P. Tempels, Afrikalılarla ilgili olarak, şöyle demektedir: “Bantularda insanların sahip olduğu güçlerden sonra hayvanlar, bitkiler, kıymetli taş ve minerallerin güçleri gelir. Fakat bu sınıflar arasında her birisinin yaşam gücüne göre bir hiyerarşi vardır.”⁵ Bu durum, tabiatındaki varlıkların birtakım güçlere sahip olduklarını ve bunların sahip oldukları güce göre hiyerarşik bir yapı içerisinde yer aldıklarını göstermektedir.

Bilim adamlarının tabiat ve tabii unsurlar hakkındaki yaklaşımları önem arz etmektedir. J. G. Frazer, “Tabii Din’in en temel iki biçiminden birisinin tabiata ibadet olduğunu belirtmektedir.⁶ F. M. Müller’in mukayeseli din araştırmalarındaki temel ilkelerinden birisi “mitolojilerde tabiatın sıkça bahsedilmesi”⁷ hususudur. E. B. Tylor’a göre, insanoğlu kendi karakterine ait olan nitelikleri tabiata yansıtmaktadır.⁸ Claude Levi-Strauss bu tabiat algısını dinin şekillenmesi konusunda daha ileriye götürerek, dinin, tabiat yasalarının insanlaştırılmasını içerdiğini savunmuştur.⁹ Dinin siyasi-ekonomik yorumu, ortak köken açısından tabiat ve insanoğlu arasındaki karmaşık ilişkiye dikkat çeker. Değişik kültürlerde tabii unsurlara ibadet akademik araştırma alanlarından birisi olagelmıştır.¹⁰ Biz de Afrika’da tabiat kültürleriyle ilgili yaklaşımları ortaya koymaya çalışacağız.

Tabiat Ruhları

Afrika toplulukları arasında ‘ruh’a büyük bir önem atfedilir, hatta bazen ruh her şeyin temeli kabul edilir. Neslin devamı anlamına gelen doğum veya üreme, ruhların gözetim ve denetiminde gerçekleşir. Ayrıca bir takım tabii olayların veya unsurların mesela rüzgârın, yağmurun, dağların, denizlerin, ırmakların, göllerin, kuyuların, kayaların geri planında ruhani

³ Lawrence E. Sullivan, “Nature: Worship of Nature”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. IX, s. 6438.

⁴ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, London: Sheldon Press, 1974, s. 23.

⁵ P. Tempels, *Bantu Philosophy*, Presence Africaine, Paris, 1959, s. 43.

⁶ James G. Frazer, *The Worship of Nature*, London, 1926, ss. 16–17.

⁷ F. Max Muller, *Natural Religion*, London, 1888.

⁸ E. B. Tylor, *Primitive Culture*, 2 vols. New York, 1970.

⁹ Claude Levi-Strauss, *The Savage Mind*, London, 1966, s. 221.

¹⁰ Sullivan, s. 6440. Bu konudaki araştırmalar için bkz., Carol P. MacCormack and Marilyn Strathern, eds. *Nature, Culture, and Gender*, Cambridge, 1980.

güçlerin olduğu düşünülür. Tabii unsurlar sadece su, toprak veya taş olarak görünen/somut bir varlık değil, aynı zamanda kendilerini farklı mekânlarda gösterebilme yeteneğine sahip manevi güçler şeklinde algılanır.¹¹

Afrika büyük bir kıta olmasından ötürü, bazı kabullerin kıtanın tamamında yaygın olmadığı görülür. Ya da kıtanın bir köşesinde öne çıkan bazı hususlar bir başka tarafta bilinmeyebilmektedir. Ele almaya çalıştığımız konuyla ilgili olarak da farklı yaklaşımların söz konusu olduğu görülebilir. Mesela, Transvaal'daki¹² Lobedu veya Lovedu halkı¹³ arasında tabiat ruhlarının insanlar arasında önemli bir yerinin olmadığı söylenmektedir. Bundan farklı bir yaklaşımı benimseyen Bantu kabileleri¹⁴ kendi bölgelerine mahsus müphem ve gölge karakterler şeklindeki tabiat ruhlarına inanırlar.¹⁵ Bu durum tabii unsurlara atfedilen önemin bölgeden bölgeye değiştiğinin göstergesi kabul edilebilir.

Afrika toplulukları arasında yağmur yağmasında katkısı bulunduğu inanılan sayısız hayvan ruhları vardır. Zulu halkı¹⁶, ürünlerin yetişmesine yardım eden "Inkosazana" isminde dişi bir ruhtan söz ederler. Kabilenin veya ailenin kızları onun için tarlalarda ilkbahar ritüelleri icra ederler. Mende veya Mendi¹⁷ halkı da ormanlar ve nehirlerle irtibatlı olduğunu düşündükleri tabiat ruhlarına inanırlar. Söz konusu bu ruhlar bazen, insan formunda ve beyaz renkli kıyafetler içinde gözüktür.¹⁸ Verilen örnekler kıtanın bazı bölgelerinde tabiat ruhlarının varlığına inanıldığını ve bu yönde bir takım uygulamalar olduğunu göstermektedir.

Gök Kültü

Gök, kendisini doğrudan doğruya bir aşkınlık, güç ve kutsallık olarak ortaya koymaktadır. Eliade'nin ifadesiyle bunu anlamak için "mitsel kıssalara bakmaya gerek yoktur." İlkel insan için yalnızca göğe bakmak dahi dinsel bir duygu içerir. İlkel insan göğe bakınca aydınlandığını düşünür. Aşkın ve sonsuz olan gök, doğal olarak yüce varlıklara özgü kabul edilir. Oraya sıradan

¹¹ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 23-24; G. Parrinder, *African Mythology*, New York: Peter Bedrick Books, 1986; Peter Bedrick Books, New York, 1986, s. 69. Bu konu hakkında daha evvel yaptığımız yüzeysel ve dar çerçeveli bir çalışma için bkz., Hammet Arslan, Bir Din Araştırmacısı Olarak Geoffrey Parrinder: Hayatı, Bilimsel Kişiliği ve Dinler Tarihine Katkıları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ, SBE, İzmir, 2004.

¹² Günümüzde Güney Afrika'daki Vaal nehrinin kuzeyinde yer alan coğrafi bir bölge ismidir. Bu bölgede birçok eyalet ve idari bölünme vardır. <https://www.wikizero.com/en/Transvaal>.

¹³ Lobedu veya Lovedu halkı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., E. Jensen and J. D. Krige, *The Realm of a Rain-Queen: A Study of the Pattern of Lovedu Society*, London: Oxford University Press, 1943.

¹⁴ Bantu halkları, Afrika'da Bantu dillerini konuşan 300 ile 600 arasında bir etnik grubu ifade etmek için kullanılan genel bir kavramdır. Orta Afrika'dan doğuya doğru Afrika Büyük Göller bölgesi boyunca ve aşağıda Güney Afrika'ya kadar uzanan coğrafi bir alanda yaşarlar. https://www.wikizero.com/en/Bantu_peoples. Bu halk için bkz., James L. Newman, *The Peopling of Africa: A Geographic Interpretation*, New Haven: Yale University Press, 1995; John M. Janzen, *Ngoma: Discourses of Healing in Central and Southern Africa*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1992.

¹⁵ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 43-44.

¹⁶ Güney Afrika'da yaşayan en büyük etnik gruptur. Yaklaşık 12 milyon insan KwaZulu-Natal eyaletinde yaşamaktadır. Bu topluluğa mensup az sayıda insan da Zimbabwe, Zambiya, Tanzanya ve Mozambik'te yaşamaktadır. https://www.wikizero.com/en/Zulu_people. Bu topluluğun inançları için bkz., Axel-Ivar Berglund, *Zulu Thought-Patterns and Symbolism*, C. Hurst & Co. Publishers, 1976.

¹⁷ Mende/Mendi halkı Sierra Leone'deki en büyük etnik gruplardan biridir. Mende topluluğu toplam nüfusun yüzde otuzundan fazlasını oluşturur. Bunlar ağırlıklı olarak Güney ve Doğu Eyaletlerinde Bo, Kenema, Kailahun ve Moyamba şehirlerinde bulunur. https://www.wikizero.com/en/Mende_people. Ayrıntılı bilgi için şu eserlere bkz., James S. Olson, *The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary*, Greenwood Publishing Group, 1996; *Among the Mende in Sierra Leone: The Letters from Sjoerd Hofstra (1934-1936)*, Ed. and Trans. by Marijke Gijswijt-Hofstra. Leiden, African Studies Centre, 2014; John D. Fage, *History of Africa*, London: Routledge, 2001.

¹⁸ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 43-44.

bireylerin ulaşabilmesi mümkün değildir. Yine Eliade'nin ifade ettiği üzere, "gök, doğal olarak varlığıyla aşkınlığı, gücü ve değişmezliği simgeler. Gök vardır; çünkü yücedir, sonsuzdur, dokunulmazdır, güçlüdür."¹⁹ Afrikalılar göğü diğer varlıklardan daha üstün görürler. Onlar, güneşin, ayın ve toprağın yerine tabiatta baş Tanrı olarak göğü kabul ederler.²⁰

Gökyüzü çoğunlukla tanrısallığın bir tezahürü varsayılır veya Tanrıların mekânı olarak saygı görür. Gökyüzünde yaşayan birçok ilahi varlığın daha önceleri yeryüzünde insanlarla birlikte yaşadığına ve sonradan göğe çıktıklarına inanılır. Bu durum ilahi varlıkları mekânı olarak gökyüzünün kutsal kabul edilmesi inancını pekiştirmiştir. Afrika'nın doğuya bakan kısmında yaşayan Konde halkı²¹, ailesi ile birlikte gökyüzünde yaşayan Mbamba isimli bir Tanrı'ya saygı gösterir. Onlar yağmur duasına çıktıklarında bu Tanrı'ya dua ederler.²² Ewe²³ kabilesine mensup olanlar "nerede Gök, orada Tanrı" şeklinde dua ederler. Toprağa bereket veren de göklerde yaşayan bir varlıktır.²⁴ Leza isimli gök varlığına inanan Bantular, yağmur yağarken "Leza düştü", gök gürlerken de "Leza kızdı" derler. Ewe halkı yüce varlık için kullandıkları Mawu sözcüğünü gökyüzü ve yağmur için de kullanır.²⁵

Gökten düşen nesnelere göğün kutsal yerinden geldiğine inanılır ve bunlar genellikle dini kültlerin objeleri haline gelir. Mesela, gökyüzüne büyük bir önem atfeden Batı Afrika'daki Nijer Nehri vadisinde yaşayan Numana halkı, gökyüzünden düştüğüne inandıkları küçük çakıl taşlarını kutsal kabul eder, onlara büyük saygı gösterir. Onlar bu kutsal çakıl taşlarını yaklaşık bir metre yüksekliğindeki toprak yığınının en üstüne koyarlar ve ona bir takım takdimeler sunarlar. Çakıl taşları gökyüzünden düştüğü için onlar gökyüzü Tanrısının bedeninin parçaları kabul edilir. Göktaşları genellikle gökyüzü Tanrılarıyla ilişkili bir kültürün merkezidir. Buna benzer şekilde, gökyüzünden düşen çakmak taşları ve diğer "gök gürültüsü taşları" veya "yağmur taşları" türleri de kutsal sayılır. Onların şimşek Tanrısı veya diğer göksel varlıkların okuyla vurulup yere düştüğüne inanılır.²⁶ Afrika'da gök kutsal kabul edildiği için oradan düşen veya orasıyla ilişkili olan nesnelere de kutsal kabul edilmektedir. Bu anlayış gök kültürünün daha da zengin bir hal almasını sağlamıştır.

Nijerya'daki Igbo/Ibo²⁷ ve Yoruba²⁸ kabilesi ile Togo'daki Ewe kabilesi fırtınaya, gök gürültüsüne, şimşeğe ve yıldırıma büyük önem verirler.²⁹ Özellikle fırtına Tanrıları Afrika'nın

¹⁹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan), İstanbul: Kılbalcı, 2003, s. 61-62

²⁰ Eliade, s. 66

²¹ Nkonde, Ngonde, Sokile veya Nyakyusa olarak da bilinen bu topluluk, güney Tanzanya'nın ve Kuzey Malavi'nin verimli dağlık bölgelerinde yaşayan bir etnik ve dilsel gruptur. 1990'lı yılların başlarında toplam nüfuslarının bir milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık 750.000'i Tanzanya'da geri kalanı da Malawi'de yaşamaktadır. <https://www.ethnologue.com/language/nyy/30.11.2017>; https://www.wikizero.com/en/Nyakyusa_people.

²² Sullivan, s. 6438.

²³ Ewe halkı, Togo'daki en büyük etnik gruptur. Gana'da üçüncü büyük etnik grup iken güney Benin, Fildişi Sahili ve Nijerya'da ise azınlık durumundadırlar. Nijer-Kongo ailesine ait Ewe dilini konuşurlar. https://www.wikizero.com/en/Ewe_people. Ayrıca şu eserlere bakınız: Anthony Appiah & Henry Louis Gates, *Encyclopedia of Africa*, Oxford: Oxford University Press, 2010; Meera Venkatachalam, *Slavery, Memory and Religion in Southeastern Ghana, c. 1850–Present*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015; Toyin Falola & Daniel Jean-Jacques, *Africa: An Encyclopedia of Culture and Society*, ABC-CLIO, 2015.

²⁴ Eliade, s. 61

²⁵ Eliade, s. 67

²⁶ Sullivan, s. 6438.

²⁷ John Eberregbulam Njoku, *The Igbos of Nigeria: Ancient Rites, Changes, and Survival*, NY: E. Mellen Press, 1990.

birçok bölgesinde büyük öneme sahiptir. Onlar için özel tapınaklar inşa edilir ve orada görevli özel din adamları bulunmaktadır. Fırtına Tanrıları, diğerlerine nazaran en büyük ve en görkemli tapınağa sahiptir; ondaki görevli din adamları diğer tapınakların lideri kabul edilir. Din adamlarının öncülüğünde fırtına Tanrılarına düzenli ibadetler yapıldığı belirtilir. Fırtına Tanrısının öne çıkmasının nedeni, bu bölgelerdeki şiddetli fırtına ve yağmurun yılın büyük bölümünde devam etmesidir. Igbo/Ibo kabilesine mensup köylerin çoğunda sembolü ağaç olan şimşek Tanrısına tahsis edilmiş tapınaklar vardır. Patates hasat festivalinden önceki geleneksel ibadetler bu tapınaklarda gerçekleştirilir. Yoruba halkı fırtına Tanrısı kabul edilen *Shango*'ya ibadet eder. Gökkuşağı ve gök gürlmesini *Shango*'nun eserleri olarak kabul ederler.³⁰ Afrika'da gök yüce, göksel varlıklar da güçlü kabul edildiği için gök kaynaklı tabii olaylar insan hayatını etkileyen önemli unsurlar kabul edilir.

Güneş ve Ay Kültü

Güneş kültüne insanlık tarihinde tarih öncesi devirlerden itibaren rastlanmaktadır.³¹ Güneşe ibadet çok yaygın bir uygulamadır. Özellikle gündönümlerinde bu durum çok belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Tanzania'da Kilimanjaro Dağının eteklerinde yaşayan Chagga topluluğu³² mutlak varlığa "güneş" anlamına gelen Ruwa derler. Bir takım kriz ve felaket dönemlerinde ona takdimeler sunarlar.³³ Güneş kültü Afrika'nın özellikle Mısır bölgesinde büyük bir öneme sahip olmuştur. Burada güneş tapımı olarak adlandırılan bir uygulama yaygınlık kazanmıştır. Güneş tapımı krallar sayesinde uygarlığın geliştiği ve "tarihin ilerlediği" bölgelerde var olmuştur.³⁴

Afrika'daki San topluluğu, güneşin bir zamanlar koltuk altından azıcık bir ışık veren ölümlü bir varlık olduğuna inanırdı. Bazı çocuklar onu, daha fazla ışık saçması için gökyüzüne atmıştır. Bundan sonra güneş yuvarlak bir şekil almış ve tüm insanlık için parıldar hale gelmiştir.³⁵ Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, güneş bir tapınma aracı olarak, zaman içerisinde gelişen dini gelenekler içinde soyutlaşarak sembolik bir kavram haline gelmiştir.³⁶

Güneş ve ay kültleriyle ilgili olarak Afrika halkları arasında farklı inanış ve kabuller göze çarpmaktadır. İnanış ve kabullerin farklılaşmasının temel nedeni söz konusu tabii unsurların

²⁸ Stephen Akintoye, *A History of the Yoruba People*, Amalion, 2010; Jonathan Olumide Lucas, *The Religion of the Yorubas*, Athelia Henrietta Press, 1996.

²⁹ Tanrı, koymuş olduğu kuralları çiğneyenleri yıldırım göndererek cezalandırır. Eliade, s. 61

³⁰ Shango sadece fırtına Tanrısı değil aynı zamanda eski Yoruba kentinin başkenti olan Oyo'nun dördüncü kralı olduğuna inanılan Tanrısallaştırılmış bir kahramandır. Onun gökten ateş indirebilecek güçte olduğuna inanılır. Fakat bu güç, çok kötü sonuçlara yol açmıştır. Onun gökten indirdiği ateş, kendi ailesini yakarak kül etmiş ve Shango, bundan duyduğu pişmanlıktan ötürü kendini asarak intihar etmiştir. G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 46-47; G. Parrinder, *West African Religion*, London: The Epworth Press, 1961, s. 29-33; G. Parrinder, *African Mythology*, s. 75-77; G. Parrinder, *World Religions: From Ancient History to the Present*, Ed., New York: Fact on File Publication, 1983, s. 61-65.

³¹ Ahmet Güç, "Güneş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 288.

³² Chaga ve Jagga diye bilinen bu topluluk, Tanzania'daki üçüncü büyük etnik gruptur. Bantu dillerini konuşurlar. Kathleen Mary Stahl, *History of the Chagga People of Kilimanjaro*, Mouton, 1964.

³³ Sullivan, s. 6438.

³⁴ Eliade, s. 140

³⁵ Jean Rhys Bram, "Sun", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. XIII, s. 8834-8844; William Tyler Orcutt, *Sun Lore of All Ages: A Collection of Myths and Legends Concerning the Sun and Its Ages*, Dover Publications, 2005.

³⁶ Güç, "Güneş", s. 288.

insanların hayatlarını ne ölçüde etkilediğiyle alakalıdır. Mesela Eski Mısır dininde büyük bir öneme sahip olan güneş ve ay kültürlerinin Afrika'nın bazı bölgelerinde yaşayan halkların hayatında önemli bir yere sahip olmadıkları görülebilir. Batı Afrika'nın bazı kesimlerinde bunaltıcı etkisinden ötürü güneşe çok fazla önem verilmemektedir. Oysa kıtanın kuzey kesimlerinde yaşayanlar için durum farklıdır. Güneşin, bazı Afrika halkları arasında sembol olarak kullanıldığı görülür. Kralın veya topluluk liderinin kendisi güneşin yeryüzündeki temsilcisi ve altından süs eşyaları da güneşin ebedi ışığının renkleri olarak kabul edilir. Altın rengindeki nesnelere, örneğin tabureler, davullar, klaksonlar, baltalar güneşin rengini yansıtmış olduğundan ötürü sembolik öneme sahiptir. Batı Afrika'daki Ewe halkı, kutsal bir ilahi çift olan "Mavu-Lisa" ikilisinin güneş ile irtibatlı olduğuna inanır. Bu ilişkiyi çeşitli sanat eserlerinde ortaya koymuşlardır. Meşhur bir oymada "Lisa"nın ağzında güneş diski yer alırken "Mawu"nun ağzında da hilal bulunmaktadır. Igbo/Ibo halkı güneşi yüce Tanrı'nın çocuğu kabul ederler ve güneş merkezli bir külte sahiptirler. Güneş renginde ve onun gibi yuvarlak disk şeklindeki çömlek bir tabak Tanrı'nın sembolü olarak kabul edilir.³⁷

Afrikalılar arasında yüce varlığa Güneş adını verenler vardır. Munşlar güneşi yüce varlığın oğlu, ayı da kızı kabul eder. Zambiya'da yaşayan Barotseler, yüce varlığın ikametgâhının güneş, onun eşinin ikametgâhının da ay olduğuna inanır. Etiyopya'daki Kaffalar yüce varlığa güneş anlamına gelen Abo derler. ³⁸ Bunlar kıta halkları arasında güneşin yüceliğini göstermesi açısından önemlidir.

Birçok kültürde ibadet objesi olan ay, en etkileyici ve bereketli dini sembollerden birisidir. Ayın şeklinin gökyüzünde günlük ve aylık süre içerisindeki değişimi ona olan saygının artmasına yol açmıştır. Ay, çoğunlukla bereket ve çoğalma ile ilişki bir varlık olarak kabul edilir.³⁹ Güneş, şekil itibarıyla her zaman aynı iken ayın biçimi sürekli değişir. Ay, büyür, küçülür, gözden kaybolur. Ayın ortaya çıkması ve gözden kaybolması insani özellikle eşdeğer görülür.⁴⁰

Afrika toplulukları arasında önemli olan tabii unsurlardan bir tanesi de aydır. Ay, Afrika'nın tropikal iklim bölgesinde yaşayanlar için önemli olmasa da çöl bölgelerinde yaşayan göçebeler ve yerliler için çok önemlidir. Ay, bireysel ritüellerde önemli bir işleve sahiptir. Ay bazen toplumun önde gelen kişileriyle veya onun etrafındakilerle ilişkilendirilir. Ashanti halkının⁴¹ kraliçesi, mutlak varlığın dişi yönünü temsil eden ayın kızı olarak telakki edilir. Onun renginin de gümüş rengi olduğuna inanılır. O, gümüş süs eşyaları takar ve öldüğünde vücudundaki delikler gümüş tozu ile doldurulur. Batı Afrika'da bazı kabilelerin aya methiyeler düzen bir takım görevlileri vardır. Bu görevliler aynı zamanda, yeni doğan çocuklara ve annelere dini seremonilerde rehberlik ederler. Bu kişi eline bir boynuz alır ve ay hilal şeklinde görüldüğü zaman anneye çocuğunu emzirmesini söyler. Igbo/Ibo halkı, ayı hilal şeklinde gördüğünde ellerini semaya doğru açarak "yeni ay, dolunayın beni koruduğu gibi beni koru" diyerek dua eder. Ayrıca yeni aydan şans ve bereket getirmesini isterler. Diğer kabileler de yine aynı şekilde ayın

³⁷ G. Parrinder, *African Mythology*, s. 71-73; *African Traditional Religion*, s. 44-46; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 61-65.

³⁸ Eliade, s. 144

³⁹ Sullivan, s. 6439; Jean Rhys Bram, "Moon", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. IX, s. 6170-6176

⁴⁰ Eliade, s. 167

⁴¹ Asante de denilen bu topluluk, Gana'da yaşayan etnik bir gruptur. Kevin Shillington, *History of Africa*, New York: St. Martin's Press, 1995; Ernest E. Obeng, *Ancient Ashanti Chieftaincy*, Ghana Publishing Corporation, 1986.

hilal biçimde ortaya çıktığını gördüklerinde ona selam verip, saygılarını sunarlar.⁴² Bu inanış ve uygulamalar ayın önemli bir kült unsuru haline geldiğini göstermektedir.

Toprak Kültü

Tarih boyunca toprak, birçok gelenekte kutsal kabul edilir, ona saygı duyulur. Değişik dinlere ve kültürlere ait mitolojik anlatılarda toprak, “yaşam kaynağı, yaratıcı, ölüm ve dönüşüm aracı, hayatın kozmik beraberliği” olarak ele alınmaktadır. Yaşam kaynağı olmasından ötürü “Toprak Ana” olarak isimlendirilir ve yılın değişik dönemlerinde ona ibadetler yapılır.⁴³

Afrika halkları arasında özellikle de kıtanın batı kesimlerinde büyük bir öneme sahip olan bir diğer tabii unsur da topraktır. Toprak çoğunlukla gökyüzünün eşi olarak kabul edilir. Güney Afrika’daki Kumana halkı arasında, toprağın ve gökyüzünün evliliği sayesinde yeryüzünün daha bereketli olacağı inancı yaygındır. Bu birleşmenin gerçekleşmesine yönelik bazı dini uygulamaların yapıldığı görülmektedir.⁴⁴ Kutsal Gök-Yer çifti, mitolojinin temel konularından birisidir.⁴⁵ Gabon’da Bawili kabilesinde Nzambi-Mpungu; Yorubalarda Olorun-Oduna çifti bu eşliliğe örnek verilebilir. Halk arasında gök baba, toprak anne kabul edilir. Gök, toprağı yağmurla sulayarak ürünlerin ortaya çıkmasını sağlar.⁴⁶

Bitkilerin, hayvanların ve insanların annesi olarak toprak, antik dönemlerde değişik kültürlerde Demeter, Ceres ve Toprak Ana gibi isimlerle anılmıştır. Afrika’nın birçok bölgesinde toprağı saygı ve hürmet gösterilmektedir. Gana’nın kuzey bölgelerinde yaşayanlar toprağı “canlı bir varlık” biçiminde tarif ederler. Ashanti halkı arasında “Perşembe toprağı” şeklinde yaygın bir kullanım dikkati çekmektedir. Bu halk, toprağı, kutsal gün olan Perşembe günü hayat verildiğine inanmaktadır. Ashanti halkı, “*Toprak, Tanrı ve Tanrıça değildir*” dese de toprak, insanların yaşamının idamesinde büyük öneme sahiptir. Zarar verilebilir endişesiyle kutsal Perşembe günü toprakta çalışmak yasaklanmıştır.⁴⁷ Çiftçiler ekim için toprağı çapalamadan önce tavuk sunumu yaparlar ve hasat zamanı da şükran kurbanı keserler.

Nijerya’daki Yoruba ve Togo’daki Ewe halkı arasında güçlü bir toprak kültü vardır. Toprak kültü, Batı Afrika’da, özellikle Benin’de antik kültürlerin en popülerleri konumundadır. Toprak Tanrısı “Ala”, Igbo/Ibo halkı arasında bireysel ve toplumsal açıdan en önemli Tanrıdır. Hatta o, gök Tanrılarında bile daha önemli kabul edilir. Ahşap ve kil simgelerinde görülebilen “Ala”, Mısır’lı “Isis” ve “Horus”la veya İtalyan “Madonna” ile karşılaştırılabilir. “Ala”, tüm insanlığın yaratıcısı ve onların sahibidir. Yer altının kraliçesi olarak o, atalar kültüyle de irtibatlıdır. Igbo/Ibo kabilesinde her köyün “Ala”ya tahsis edilmiş bir tapınağı vardır ve orada görevli olan din adamı diğer tapınaktaki görevli din adamlarından üstün konumdadır. Toprak çapalanmadan önce ve hasat zamanı “Ala”ya toplu bir şekilde kurban sunulur. Yaşlı din adamı, “Ala”yı işaret

⁴² G. Parrinder, *African Mythology*, s. 71-73; *African Traditional Religion*, s. 44-46; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 61-65.

⁴³ Sullivan, s. 6440; Mircea Eliade & Lawrence E. Sullivan, “Earth”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. IV, s. 2554-2561

⁴⁴ Sullivan, s. 6440.

⁴⁵ Eliade, s. 244

⁴⁶ Eliade, s. 245

⁴⁷ Kıta halklarının inançları üzerine araştırmalarıyla tanınan Parrinder’a göre, bu durum dinlenme günü olarak Pazarı belirleyen Hıristiyanlığın bölgeye girişiyle bir kargaşaya neden olmuştur.

ederek yere bir miktar meyve suyu veya şarap döker⁴⁸ ve “Çocukların sana palmiye suyu/şarabı getirdi. Onları ve ürünlerini koru.”⁴⁹ der. Yaşlı ve tecrübeli din adamının liderliğinde gerçekleştirilen hasat törenine tüm köy halkı katılmaktadır. Bütün bunlar toprak kültürünün önemini göstermektedir.

Su Kültü

Dinsel ve kültürel bağlamda “su evrensel bir sembol (arketip) olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir.”⁵⁰ Su, her türlü potansiyel ve üretken güçleri temsil eder. Su, tüm varoluşun kökeni, dünyanın temeli ve her derde deva kabul edilir.⁵¹ Sular, ibadet, dua ve saygıya layık tabiatüstü güçlerden birisidir. Mitolojik anlatılarda su “hayat kaynağı” olarak tanımlanır.⁵²

Yaşam kaynağı ve başlıca temizlik unsuru olan su, Afrika'nın tüm bölgelerinde kutsal kabul edilmektedir. Afrika halkları suyu birçok ritüelde kullanmaktadır. Ritüel banyolarında ve tedavi amaçlı içecekler hazırlanırken kullanılacak olan suyun pınar, nehir veya kuyudan alınması gerektiğine inanılır. Bu işlemlerde kullanılacak olan suyun ayrıca kaynatılması gerekmektedir. Çünkü kaynama ile sudaki kötü ruhların öleceği düşünülür. Denizlerin, ırmakların, göllerin, pınarların ve kuyuların⁵³ birtakım yerleşik ruhlara sahip olduklarına inanılır. Kıtanın bazı yerlerinde su perileri için büyük kültler oluşturulmuştur. Afrika'daki birçok topluluk arasında ırmak kültü büyük bir öneme sahiptir. Ashanti halkı arasında en büyük tabiat Tanrısı aynı zamanda bölgede önemli bir nehrin de ismi olan “Tano”dur. Adına ihtişamlı tapınakların inşa edildiği ve önemli din adamlarının görev yaptığı “Tano”nun ünü çok uzak bölgelere yayılmıştır. Tanrılar panteonunun başı varsayılan “Tano”nun birçok hanımı, oğlu ve erkek kardeşi vardır.⁵⁴

Afrika'da göllerle ve denizlerle ilgili olarak önemli inanç ve kültler dikkati çekmektedir. Gana'daki Bosumtwi/Bosomtwe gölü, kutsal kabul edilen göllerden sadece birisidir. Yerliler arasında bu göl hakkında, önceleri daha kuzeyde olduğuyla ilgili ilginç bir hikâye dilden dile anlatılmaktadır. Güçlü ruhların göllerin yerini değiştirdiği şeklindeki benzer bir anlatıma Kamerun'da da rastlanmaktadır. Deniz, bir takım güçlü ruhların mekânı varsayılır.⁵⁵ Deniz kıyısında oturan ve hayatlarını balıkçılıkla devam ettiren insanlar denizin aşırı dalgalı olmaması için birçok ritüel düzenler. Ritüellerde denize çeşitli dualar ederler. Küçük çaplı törenlerde tavukların, büyük çaplı törenlerde ise ineklerin kurban olarak denize atıldığı görülmektedir.⁵⁶

⁴⁸ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 47-49; *African Mythology*, s. 78-81; *West African Religion*, s. 37-40; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 65; G. Parrinder, *The World's Living Religions*, Pan Books, London, 1977, s. 130.

⁴⁹ C. K. Meek, *Law and Authority in a Nigerian Tribe*, Oxford: Oxford University Press, 1937, s. 26.

⁵⁰ Salime Leyla Gürkan, “Su”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, s. 440

⁵¹ Eliade, s. 196

⁵² Sullivan, s. 6439.

⁵³ Pınarlar, ırmaklar ve sulama suları dinsel açıdan dünya genelinde büyük bir öneme sahip olmuşlardır. Sullivan, s. 6439.

⁵⁴ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 49-51; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 66; *African Mythology*, s. 77-78 ve 82-83; *West African Religion*, s. 45-48; *The World's Living Religions*, s. 134.

⁵⁵ Su canavarları, değişik bölgelerde kültle ilgili uygulamaların bir parçasını oluştururlar. Herhangi bir zarar vermemesi için onları sakinleştirici uygulamalar gerçekleştirilir. Sullivan, s. 6439.

⁵⁶ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 49-51; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 66; *African Mythology*, s. 77-78 ve 82-83; *West African Religion*, s. 45-48; *The World's Living Religions*, s. 134.

Denizlerle ilişkili kültürlerin şekillenmesinde insanların yaşam tarzları ve geçim kaynakları etkin olmuştur.

Dağ ve Taş Kültü

Dini inanışlarda mekânın kutsallığına büyük önem atfedilir. Buna binaen yeryüzünde bazı noktaların diğer yerlere nazaran daha kutsal olduğu yönünde bir inanış oluşmuştur. Mekânın kutsallığı bağlamında dağlar ayrı bir önem arz etmektedir.⁵⁷ Dağ, kültürlerde ve dini geleneklerde önemli bir kült ojesi olmuştur.⁵⁸ Kutsal dağın, dünyanın merkezinde, yani yerle göğün birleştiği noktada bulunduğu inanılır.⁵⁹

Afrika toplulukları arasında dağ, tepe, taş gibi tabii unsurlara bir takım üstün güçler atfedilmektedir. Her dağ veya tepenin altı veya her ağacın toprak altındaki kökleri ruhların ikametgâhı olarak kabul edilir. Dağlar ve büyük kayalar güçlü manevi varlıkların sıklıkla uğradıkları mekânlardır. Bazı köyler, dağ ruhunu temel Tanrı kabul etmelerinden dolayı tepelerin yakınına veya dağ yamaçlarına kurulmuştur. İbadan'da dağ Tanrıçası şerefine yıllık bir festival düzenlenir. Bu şehirde ticari aktivitelere bir günlüğüne ara verilir, o gün ateş yakılmaz. Halk arasında da genel bir mutluluk ve sevinç dikkat çeker.⁶⁰

Sert, sağlam ve dayanıklı maddeler ilkel insanın din anlayışında önemli bir yere sahiptir. Taş veya kaya parçası, sabitliği ve sağlamlığıyla insanın kırılğanlığı ve geçici yapısını aşan bir gücü temsil eder. İnsan taşın büyüklüğüne, biçimine, rengine olağanüstü bir güç atfeder. İnsanlar taşları kutsallaştırmış ve kendilerini koruyan bir enerji merkezi olarak kullanmışlardır.⁶¹ Kuzey Afrika halkları arasında bazı taşlara özel saygı gösterilmiştir.⁶² Özellikle de önceden belirtildiği üzere gökten düştüğü düşünülen taşlara büyük önem atfedilmiştir.

Ağaç Kültü

Genel olarak ağaç, hayatın safhalarını sembolize etmesi ve çeşitli faydaları sebebiyle bütün kültürlerde önemlidir. Ağaçlar, iklimlere göre renginin ve görünümünün değişmesi, kışın yapraklarını döküp baharda tekrar canlanması sebebiyle, ölümden sonra hayata yeniden dönüşün sembolü gibi görülmüştür. Ağaçların bir ruha sahip olduğuna, dolayısıyla bünyesinde bir güç ve kudretin bulunduğu inanılmıştır. Buna bağlı olarak da ağaca aşırı saygı gösterilerek kutsallık atfedilmiştir. Bu yüzden hemen hemen bütün dini geleneklerde, ağaca önem verilmiştir.⁶³

İlkel metafizikte, halk inançlarında ve sanatlarında kutsal ağaçlara, bitkilere ve bunlarla ilişkili ayin ve simgelere rastlanır.⁶⁴ İlkel dini inançlarda bazı ağaçlar gücü temsil eder. Ağacın dinsel değeri onun özüne, biçimine ve biyolojik özelliklerine bağlıdır. Ağaçtaki güç, onun dikey

⁵⁷ Ömer Faruk Harman, "Dağ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 400.

⁵⁸ Sullivan, s. 6439.

⁵⁹ Eliade, s. 362.

⁶⁰ G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 52; *West African Religion*, s. 54-55; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 66; *The World's Living Religions*, s. 134; *African Mythology*, s. 70.

⁶¹ Eliade, s. 222

⁶² Eliade, s. 232

⁶³ Hikmet Tanyu, "Ağaç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 456.

⁶⁴ Eliade, s. 267

şekilde göğe doğru yükselmesi, topraktan çıkması, kendini sayısız defa yenilemesi, çiçeklerle süslü olmasından ötürüdür.⁶⁵

Tabiatın formlarından birisi olan ağaçlar, hem yaşamı hem de ruhsal, kozmik ve fiziki dünyanın kutsal sürekliliğini temsil eder. Ağaç, bir ilahı veya kutsal bir varlığı sembolize etmek amacıyla kullanılır. Ağaçla ilgili dini inançlar ağacın gövdesi, dalları, yaprakları, çiçeği, kökleri gibi bütün parçalarını kapsar. Özel ağaçların odunlarından yapılan nesnelere de dini uygulamalarda kullanılır.⁶⁶

Pare halkının⁶⁷ dini mekânları kutsal ağaçları barındıran bir koruluk şeklindedir. Topluluğun üye sayısına göre koruluktaki ağaç sayısı artırılmaktadır. Birçok Afrika kültüründe çocukluktan ergenliğe girişte bir geçiş ritüeli düzenlenir. Bu geçişi en iyi sembolize eden varlık ağaçtır. Ndembu halkı⁶⁸ mudyi denilen süt ağacını yaşamın ve ataların sembolü kabul eder. Bu ağaç erkeklerin ve kızların ergenliğe giriş törenlerinde kullanılır. Böylece, geleneksel olarak gençlerin verimli, üretken ve varlıklı olacağına inanılır.⁶⁹ Tüm Afrika'da öz suyu bol olan (usareli) ağaçlar kutsal anneliği sembolize eder. Bu tür ağaçlar, kadınlar tarafından büyük saygı görür. Ayrıca bunlar yaşama tekrar dönmek isteyen ölümlerin ruhlarının etrafında dolaştığı ağaçlardır.⁷⁰

Afrika toplulukları ağaçları kutsal kabul eder ve birçok köyün kendine ait kutsal ağacı vardır. Afrika'da yaygın olarak kullanılan "Ağaç caddedir fakat kökleri evdedir." şeklindeki atasözü de ağacın önemini gösterir. Afrika'ya özgü bir meşe türü olan "Iroko" ağacı kutsal kabul edilir. Iroko ağacının kökünde, takdimelerin sunulması esnasında kullanılan birkaç çömlek kap bulunur. Bir takım zararlardan korumak için ağacın etrafı çitle çevrilir. Bazen de ağacın yanına veya yakınına bir tapınak inşa edilir. Bu ağacın kesilmesini gerektirecek zorunlu bir durum ortaya çıkarsa çokça tövbe edilmelidir. Afrika'da kutsal kabul edilen bir başka ağaç da "Baobab"⁷¹ ağacıdır. Bu ağacın altı, ruhların mekânı veya toplanma yeri varsayılır. Genel olarak çoğunluğun saygı duyduğu ağaçların yanı sıra bazı insanların bir takım özel ağaçları sahiplendikleri görülebilir. Bebeklerin göbek bağının altına gömüldüğü ağaç, o kişi için çok önemli sayılır. Herhangi birisi bu ağacı kesip, hayatını tehlikeye atması diye söz konusu kişi bu ağacı sahiplenir ve daima korur. Hatta bir takım zararlardan uzak kalması için ağacı gizli

⁶⁵ Eliade, s. 269-270

⁶⁶ Pamela R. Frese & S. J. M. Gray, "Tress", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. XIV, s. 9333-9340.

⁶⁷ Kuzey Tanzanya'daki Pare dağlarında yaşayan etnik bir gruptur. https://en.wikipedia.org/wiki/Pare_people.

⁶⁸ Angola, Kongo ve Zambiya'da yaşayan Lunda topluluğunun alt kollarından birisidir. Lunda dilini konuşurlar. https://www.wikizero.com/en/Lunda_people. James Anthony Pritchett, *The Lunda-Ndembu: Style, Change, and Social Transformation in South Central Africa*, Madison: University of Wisconsin, 2001; James Anthony Pritchett, *Friends for Life, Friends for Death: Cohorts and Consciousness among the Lunda-Ndembu*, Charlottesville: University of Virginia, 2007.

⁶⁹ Frese & Gray, "Tress", s. 9333-9340. Bu ağaç, kabile şefi tarafından topluluğun sembolü olarak tanımlanmaktadır. Victor Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, N.Y.: Ithaca, 1967; Moyra Caldecott, *Myths of the Sacred Tree: Including Myths from Africa, Native America, China, Sumeria, Russia, Greece, India, Scandinavia, Europe, Egypt, South America, Arabia*, Rochester, Vt., 1993.

⁷⁰ Eliade, s. 281; James G. Frazer, *Magic Art and the Evolution of Kings*, London: Macmillan, 1911, C. II, s. 316.

⁷¹ Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yetişen, yapraklarını döken ağaç türlerinin ortak adıdır. Boyları 18, gövde çevresi 30, çapı da 9 metreyi bulabilir. <https://www.wikizero.com/tr/Baobab>.

tutarlar. Diğer ağaçların da doğmamış çocukların mekânı olduğuna inanılır.⁷² Bütün bunlar Afrika toplulukları arasında ağaca verilen önemi göstermektedir.

Hayvan Kültü

Tarihsel süreç içerisinde kuşlar, balıklar, yılanlar hatta böcekler gibi çeşitli hayvanlar bütün kültürlerde önemsenmiştir. Bu hayvanlar dini açıdan ibadet objesi ve aracı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu tür hayvanlar topluluktan büyük saygı görmüş ve onlarla ilişkili bir kültür oluşmuştur. Mitolojik ve efsanevi anlatılarda hayvanların bilgeliği, topluluk üzerindeki etkisi gibi hususlar sıklıkla ele alınmaktadır. “*İbtidai kozmolojide tabiatın insana doğru gelişen bir sürecin varlığına inanılması, ontolojik olarak insanın hayvanı tabiatla kendisi arasında bir aracı ve bir ara kategori şeklinde görmesine yol açmıştır.*”⁷³ Bu anlayış, Afrika topluluklarında hayvan kültürünün oluşması ve şekillenmesi açısından önemlidir.

Demirci'nin ifade ettiği üzere bazı ilkel topluluklarda hayvanlar kehanette bulunma veya fal bakmak için kullanılmaktadır. Hayvanların kehanette kullanılma biçimlerinden ilki hayvanın hareketlerini gözlemektir. Buna göre, yılan, kuş, balık vb. hayvanların hareketleri gözlenerek olumlu veya olumsuz bir kehanette bulunulur. Kabileye ait totemlerden seçilen hayvanlara "kahin hayvanları" denilir. Bu hayvanların doğaüstü güçleriyle olayları önceden haber aldıkları, bunları topluluk üyelerine ilettiklerine inanılır. Bu kehanet esnasında hayvanın gidiş istikameti ve ayak izi takip edilir, çıkardığı ses çok dikkatli dinlenir. İkinci kehanet türü de hayvanların iç organlarına bakarak geleceğe dair tahminde bulunmaktır. Bu tip kehanetlerde hayvanın karaciğeri, kalbi, böbreği ve kemikleri kullanılmıştır. Bu organlar ayrıca kötü güçleri uzaklaştırmak için de kullanılmıştır. Hayvanlara atfedilen değer ve önem totem anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Topluluğun hayatını idamesinde katkıda bulunan veya topluluğun varlığını tehdit eden hayvanlar totem sayılmıştır. Dahası, hayvan totemleri topluluğun sembolleri haline getirilerek insanlar arasında iletişim kurabilme araçlarından birisi olmuştur.⁷⁴

Afrika'da insanların tabiatla iç içe yaşamalarından ötürü kıtada hayvanlarla ilgili birçok anlatı ortaya çıkmıştır. Kıtada en önemli hayvan kabul edilen yılan⁷⁵, su, ırmak ve deniz kültürü ile çok yakın bir ilişki içerisinde. Yılan, ağaç ve su birçok değişik anlatı veya efsanede beraber yer alan figürlerdir. Kutsal kabul edilen ve insanları öldürebilen piton yılanının, derisini değiştirmesi nedeniyle ölümsüz olduğuna inanılır. Yılanlar için yapılmış tapınaklara yoğun olarak sahil şeridi ve ırmak kıyılarında rastlanır. Bu tapınakların en meşhurları ise Batı Afrika'da ve Nijer deltasındadır. Igbo/Ibo kabilesinde ve Nijer deltasında yılanla olağanüstü bir saygı gösterilir. Yılan, atalar ve yer altı dünyası ile irtibatlıdır. Batı Afrika'da Benin civarındaki halkların inancına göre yılan, ataların bedenleşmiş halidir. Pitonlar evcilleştirilmek suretiyle tapınakta tutulur ve bir pitonu öldürmek en büyük suçlardan biri olarak kabul edilir. Şayet bir piton ölü bulunursa o,

⁷² G. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 52; *West African Religion*, s. 54-55; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 66; *The World's Living Religions*, s. 134; *African Mythology*, s. 70.

⁷³ Kürşat Demirci, "Hayvan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. XVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s. 81. Ayrıca bkz., Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., 2002, s. 41-44

⁷⁴ Demirci, "Hayvan", s. 81

⁷⁵ Şekli ve çevreyle ilişkisi açısından yılanlar birçok kültürde önemli bir role sahiptirler. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Manfred Lurker, "Snakes", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, 2005, C. XII, s. 8456-8460; Balaji Mundkur, *The Cult of the Serpent: An Interdisciplinary Survey of Its Manifestations and Origins*, N. Y.: Albany, 1983.

beyaz bir örtüye sarılır ve aynen insan gibi gömülür. Batı Afrika'da piton kültü daha da yaygındır ve Ouidah'da⁷⁶ meşhur bir yılan tapınağı vardır. Bir kimse pitonla karşılaşırsa ona saygı durur ve önünde eğilerek onu selamlar. Yılanın sembolizmde birçok şekli vardır. O, yüzük olarak sunulabilir, tepside oyma şeklinde yapılır, kumaşlara desenleri basılır ve ev duvarlarına resmedilir. Bazen de, dalgalı bir çizgi gibi veya zincir motifi gibi tasvir edilir. O, gökkuşağı renklerinde boyanır ve gökkuşağı genellikle bir yılan gibi düşünülür. Yuvarlak ve iki başlı yılanlar yaşam, güç, hikmet ve sonsuzluk sembolleri olarak sayısız mitlerde yerini almışlardır.⁷⁷

Güney Afrika'daki Zulu halkı bazı yılanların yeryüzüne geri dönebilme gücüne sahip olduğunu düşünür. Bu yüzden bu yılanları tanrılaşmış atalar olarak kabul ederler. Doğu Afrika'daki Massai halkı şeflerinin ve hekimlerinin öldükten sonra yılanla dönüşeceğine ve bu formda yaşayacağına inanır. Doğu Afrika'da göçebe bir hayat süren Suk ve Bari toplulukları yılanı Tanrı'nın çocuğu kabul ederek, süt ile beslerler. Onun bolluk ve bereket getirdiğine inanırlar. Fildişi Sahilinde yılan servet ve şöhret kaynağı; Benin'de piton yılanı mutluluk ve zenginlik sembolü kabul edilir.⁷⁸

Afrika'da orman hayvanları birçok topluluk tarafından kutsal kabul edilir ve onları öldürmek tabudur. Leopar, piton, tavşan, bukalemun, örümcek, kaplumbağa ve fil bu hayvanlardan en önde gelenleridir. Bir hayvan öldürüldüğü zaman hayvanın ruhu, avcıyı bir hayalet gibi takip etmesin diye teskin edilmelidir. Kuzey Gana'daki bazı topluluklar ölü insanların bir takım hayvanlar olarak doğacaklarına inanırlar. Hayvanın kutsal olduğu bir topluluk, "Onlar bizim atalarımızdır, onlar bize zarar vermez." der. Hayvanlar ataların önemli konumlarını sembolize ederler ve atalara ait toprakta yaşamlarını sürdürürler. İbadan'da insanlar timsaha saygı gösterir ve onları yavruyken köye getirilerek tavukla besler. Timsahın, evin, köyün ve bölgenin koruyucusu olduğuna inanılır.⁷⁹ Afrika'da insanlar içinde yaşadıkları coğrafyada var olan hayvanlara önem atfetmişlerdir. Kültler, hayvanların verebileceği zararlara karşı koyabilmenin bir aracı olarak gelişmişlerdir.

Sonuç

Tabiat, her türlü canlı ve cansız varlığı içerir. Bu varlıklara çoğu zaman bir kutsallık atfedildiği görülür. Dolayısıyla tabiat kutsal güçleri barındıran bir depo olarak tanımlanabilir. Tabiatdaki kutsal güçler bir takım inanç ve uygulamaların gelişmesine yol açmıştır. Böylelikle tabii unsurların etrafında ortaya çıkan kültürler oluşmuştur. Tabiatla uyum içerisinde yaşamaya çalışan insanlar bu kültürlere uygun bir yaşam ve davranış tarzı geliştirmişlerdir.

Afrika topluluklarının en önemli niteliklerinden birisi tabiatla uyum içerisinde yaşamalarıdır. Tabii unsurlar Afrika kıtasındaki toplulukların inançları başta olmak üzere yaşam sürecini, tutum ve davranışlarını belirleyen önemli bir faktördür. Afrika'da tabiatdaki varlıkların sahip oldukları güçlere göre hiyerarşik olarak sıralandığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında insan, hayvan, bitki, taş şeklinde bir kategorizasyon karşımıza çıkar.

⁷⁶ Batı Afrika'da Benin Cumhuriyeti'nin sahil şeridinde yer alan bir şehirdir. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ouidah>.

⁷⁷ G. Parrinder, *African Mythology*, s. 24; *World Religions: From Ancient History to the Present*, s. 20; *African Traditional Religion*, s. 51; *West African Religion*, s. 50-52; G. Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, Oxford: Oneworld Publication, 1996, s. 133.

⁷⁸ Lurker, "Snakes", s. 8456-8460.

⁷⁹ G. Parrinder, *African Mythology*, s. 133-134; *African Traditional Religion*, s. 53; G. Parrinder, *Religion in an African City*, Oxford University Press, London: Oxford University Press, 1953, s. 56.

Afrika’da insanların birçok tabii unsura bir takım güçler atfettiği görülmektedir. Mesela, gök, güneş, ay, toprak, su, nehir, deniz, dağ, taş, ağaç, hayvan gibi varlıkların kutsallaştırıldığı ve bunların çevresinde bir takım kültürlerin oluştuğu görülür. Tabiattaki her varlığın arkasında manevi güçlerin olduğu varsayılır. Ayrıca tabiatın bir ruha sahip olduğu yönündeki inanç tabii unsurlara olan saygı ve hürmeti arttırmıştır.

Afrika kıtası büyük bir coğrafyaya ve kalabalık bir nüfusa sahip olmasından ötürü kıtanın bir tarafında önem atfedilen ve kutsallaştırılan tabii unsurlara kıtanın bir başka tarafında hiç de önem verilmediği görülmektedir. Bu, insanların içerisinde yaşadıkları coğrafi ortam ve iklim koşullarıyla çok yakından ilişkili bir durumdur. Yani güneşin kavurucu bir sıcaklığa sahip olduğu kurak çöl bölgesinde yaşayan insanlarla, her yerin ormanlarla kaplı olduğu ve sürekli yağış alan tropikal bölgelerde yaşayanların; deniz kıyısında yaşayan insanlarla kıtanın iç kesimlerinde yaşayanların tabiat algısının farklı olması gayet doğaldır.

Sonuç olarak, Afrika kıtasındaki toplulukların hayatında tabiat önemli bir yere sahiptir. İnsanlar toprak, su, ağaç, hayvan gibi tabii varlıklara bir takım güçler atfetmektedir. Bu durum, bu tabii unsurların merkezde olduğu bir takım kültürlerin oluşmasına yol açmıştır. İnsanlar yaşamları boyunca kutsal olduğu varsayılan hususlara uymaya dikkat ederler. Kutsal varlıklara saygı duyarlar ve hürmet gösterirler. Aksi bir durumun bir felaket veya kötü sonuçlara yol açacağını düşünürler. Bu yüzden yaşamlarını tabiatla uyum içerisinde sürdürmeye çalışırlar.

Kaynakça

- Akintoye, Stephen, (2010), *A History of the Yoruba People*, Amalion.
- Appiah, Anthony & Gates, Henry Louis, (2010), *Encyclopedia of Africa*, Oxford: Oxford University Press.
- Arslan, Hammet, (2004), *Bir Din Araştırmacısı Olarak Geoffrey Parrinder: Hayatı, Bilimsel Kişiliği ve Dinler Tarihine Katkıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ, SBE, İzmir.
- Berglund, Axel-Ivar, (1976), *Zulu Thought-Patterns and Symbolism*, C. Hurst & Co. Publishers.
- Bram, Jean Rhys, (2005), “Moon”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, C. IX, s. 6170-6176.
- Bram, Jean Rhys, (2005), “Sun”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, C. XIII, s. 8834-8844.
- Caldecott, Moyra, *Myths of the Sacred Tree: Including Myths from Africa, Native America, China, Sumeria, Russia, Greece, India, Scandinavia, Europe, Egypt, South America, Arabia*, Rochester, Vt, 1993.
- Demirci, Kürşat, (1998), “Hayvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. XVII, s. 81-85.
- Eliade Mircea, & Sullivan, Lawrence E., (2005), “Earth”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, C. IV, s. 2554-2561.
- Eliade, Mircea, (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan), İstanbul: Kambur.
- Fage, John D., (2001), *History of Africa*, London: Routledge.
- Falola, Toyin, & Jean-Jacques, Daniel, (2015), *Africa: An Encyclopedia of Culture and Society*, ABC-CLIO.

- Frazer, James G., (1911), *Magic Art and the Evolution of Kings*, London: Macmillan.
- _____, James G., (1926), *The Worship of Nature*, London.
- Frese, Pamela R., & Gray, S. J. M., (2005), "Tress", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, C. XIV, s. 9333-9340.
- Gijswijt-Hofstra, Marijke, (2014), Ed. and Trans., *Among the Mende in Sierra Leone: The Letters from Sjoerd Hofstra (1934-1936)*, Leiden: African Studies Centre.
- Güç, Ahmet, (1996), "Güneş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. XIV, s. 288-291.
- Gürkan, Salime Leyla, (2009), "Su", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. XXXVII, s. 440-442.
- Harman, Ömer Faruk, (1993), "Dağ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. VIII, s. 400-401.
- Janzen, John M., (1992), *Ngoma: Discourses of Healing in Central and Southern Africa*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Jensen, E. and Krige, J. D., (1943), *The Realm of a Rain-Queen: A Study of the Pattern of Lovedu Society*, London: Oxford University Press.
- Levi-Strauss, Claude, (1966), *The Savage Mind*, London.
- Lucas, Jonathan Olumide, (1996), *The Religion of the Yorubas*, Athelia Henrietta Press.
- Lurker, Manfred, (2005), "Snakes", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, C. XII, s. 8456-8460.
- MacCormack, Carol P. and Marilyn Strathern, (1980), ed. *Nature, Culture, and Gender*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Meek, C. K., (1937), *Law and Authority in a Nigerian Tribe*, Oxford: Oxford University Press.
- Muller, F. Max, (1888), *Natural Religion*, London.
- Mundkur, Balaji, (1983), *The Cult of the Serpent: An Interdisciplinary Survey of Its Manifestations and Origins*, N. Y.: Albany.
- Newman, James L., (1995), *The Peopling of Africa: A Geographic Interpretation*, New Haven: Yale University Press.
- Njoku, John Eberegbulam, (1990), *The Igbos of Nigeria: Ancient Rites, Changes, and Survival*, NY: E. Mellen Press.
- Obeng, Ernest E., (1986), *Ancient Ashanti Chieftaincy*, Ghana: Ghana Publishing Corporation.
- Olson, James S., (1996), *The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary*, Greenwood Publishing Group.
- Orcutt, William Tyler, (2005), *Sun Lore of All Ages: A Collection of Myths and Legends Concerning the Sun and Its Ages*, Dover Publications.
- Parrinder, G., (1953), *Religion in an African City*, London, Oxford University Press.
- _____, (1961), *West African Religion*, London: The Epworth Press.
- _____, (1974), *African Traditional Religion*, London: Sheldon Press.
- _____, (1977), *The World's Living Religions*, London: Pan Books.

_____, (1983), *World Religions: From Ancient History to the Present*, Ed., New York: Fact on File Publication.

_____, (1986), *African Mythology*, New York: Peter Bedrick Books.

_____, (1996), *Sexual Morality in the World's Religions*, Oxford: Oneworld Publication.

Pritchett, James Anthony, (2007), *Friends for Life, Friends for Death: Cohorts and Consciousness among the Lunda-Ndembu*, Charlottesville: University of Virginia.

_____, James Anthony, (2001), *The Lunda-Ndembu : Style, Change, and Social Transformation in South Central Africa*, Madison: University of Wisconsin.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, (2002), *Din Fenomenolojisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay.

Shillington, Kevin, (1995), *History of Africa*, New York: St. Martin's Press.

Stahl, Kathleen Mary, (1964), *History of the Chagga People of Kilimanjaro*, Mouton.

Sullivan, Lawrence E., (2005), "Nature: Worship of Nature", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Second Edition, USA: Macmillan, , C. IX, s. 6438-6441.

Tanyu, Hikmet, (1988), "Ağaç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, , C. I, s. 456-457.

Tempels, P., (1959), *Bantu Philosophy*, Paris: Presence Africaine.

Turner, Victor, (1967), *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, N.Y.: Ithaca.

Tylor, E. B., (1970), *Primitive Culture*, 2 vols. New York.

Venkatachalam, Meera, (2015), *Slavery, Memory and Religion in Southeastern Ghana, c. 1850–Present*, Cambridge: Cambridge University Press.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a15e1ea0a2d22.57082162 Erişim Tarihi: 22/11/2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a22de3063efb3.31256571 Erişim Tarihi: 02/12/2017.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ouidah>. 01/03/2017; [Pare_people](https://en.wikipedia.org/wiki/Pare_people). 21/03/2017.

<https://www.ethnologue.com/language/nyy/> Erişim Tarihi: 30.11.2017.

https://www.wikizero.com/en/Bantu_peoples. Erişim Tarihi: 22/03/2017; [Ewe_people](https://www.wikizero.com/en/Ewe_people). Erişim Tarihi: 21/03/2017; [Lunda_people](https://www.wikizero.com/en/Lunda_people). Erişim Tarihi: 11/03/2017; [Mende_people](https://www.wikizero.com/en/Mende_people). Erişim Tarihi: 21/03/2017; [Nyakyusa_people](https://www.wikizero.com/en/Nyakyusa_people). Erişim Tarihi: 01/03/2017; [Transvaal](https://www.wikizero.com/en/Transvaal). Erişim Tarihi: 22/03/2017; [Zulu_people](https://www.wikizero.com/en/Zulu_people). Erişim Tarihi: 01/03/2017; [tr/Baobab](https://www.wikizero.com/en/Baobab). Erişim Tarihi: 12/03/2017.